

מחבתקת עצים || קברן גידל דגן בגן: איך להפוך את המוות שלנו לאקולוגי יותר?

שיטות הקבורה הנהוגות בארץ ובעולם כרוכות בזיהום רב ואלטרנטיבות מתחילות לצוץ: מארונות המתכלים יחד עם תכולתם, דרך הפיכת גופות לדשן, ועד לשיגור יקירינו לחלל

שירה מייקין 08.02.2022 15:20

אם הסדרה "עמוק באדמה" היתה משודרת גם בימינו, בית הלוויות של משפחת פישר היה מוצא עצמו מתמודד עם בקשות לא שגרתיות - הלוויות ירוקות או אקולוגיות, תרמילי קבורה או חליפות פטריות למתים, פרקטיקות שהולכות ותופסות תאוצה בניסיון להקטין את טביעת הרגל הפחמנית של המוות עצמו.

מתברר שלמות זה אולי הדבר הכי טבעי שאנחנו יכולים לעשות, אך מה שקורה לגוף שלנו אחרי שאנחנו נפרדים מן העולם הוא הכי רחוק מזה שאפשר. וכך, השיח הסביבתי שמחלחל לכל תחום בחיים שלנו, לא עוזב אותנו אפילו כשהם נגמרים.

קבורה מסורתית פוגעת בסביבה באינספור דרכים. הארונות, עשויים עץ ומתכות, נקברים בחלקות בטון – חומר שהליך הפקתו הרסני לסביבה. בתנאים כאלה, שיירים אנושיים משחררים מתאן – גז חממה הרסני בהרבה מפחמן דו חמצני. במקביל, רעלנים כמו שאריות תרופות או הורמונים מחלחלים החוצה ומוצאים את דרכם אל מי התהום. בארה"ב המצב גרוע במיוחד בגלל המנהג לחלוף על פני המתים, שדורש ארונות עץ מהודרים ומצופים לכה, וגם לחנוט את גופותיהם – מנהג שהחל במלחמת האזרחים ובתוך זמן קצר נהפך לתעשייה שלמה שכיום מגלגלת מיליוני דולרים. בשל החניטה עלולים לדלוף לקרקע גם נזלי שימור רעילים כמו פורמלדהיד. המספרים מסחררים. בארה"ב לבדה קוברים באדמה מדי שנה שישה מיליון מטרים של עץ, 20 מיליון ליטרים של נזלי שימור, 1.6 מיליון טונות של בטון, 17 אלף טונות של נחושת וברונזה וכ-65 אלף טונות של פלדה.

בישראל, שבה נקברים בממוצע כ-50 אלף אנשים בשנה, בולטת בעיית הצפיפות. בתי העלמין תופסים אלפי דונמים – כפליים מגודלה של גבעתיים, למשל – והם שם לנצח, בניגוד לאירופה, שבה נהוג לשכור חלקת קבר לתקופות מוגבלות הנעות בין שלוש ל-75 שנים. חלקת קבר בישראל גם מותרת בחוק רק בבתי עלמין ייעודיים. רבים מהם יושבים על קרקעות מבוקשות שהיו יכולות לשרת נהדר את החיים, השרויים במצוקת דיור. על אחת כמה וכמה כשמתברר שקברים רבים נותרים שוממים, כשאחרי אי-אלו שנים אף אחד כבר לא פוקד אותם.

מאמר שפורסם ב-2019 על ידי ניבי קסלר, עדו קליין וספי חסקין בכתב העת "אקולוגיה וסביבה" על "המשמעויות הסביבתיות של קבורה נצחית" הזהיר שבשנים הקרובות נאבד קרקעות רבות לטובת הרחבת בתי קברות, "שתבוא על חשבון פיתוח עירוני, חקלאות ושטחים פתוחים, וזה יהיה בלתי הפיך לנו ולדורות הבאים". זה קורה כבר עכשיו; למשל, בכוונת המדינה לבנות בית קברות בסביבת ואדי אנג'סאת (נחל רבה, מזרחית לראש העין), אזור המכונה "ארץ הצבי" ומשמש מסדרון אקולוגי ארצי מיוחד בימינו. הכותבים גם היו סקפטיים לגבי מיזמים גרנדיזיים ויקרים מאד לכיס הציבורי, כמו

מנהרות הקבורה בהר המנוחות בירושלים או בית העלמין ירקון, שבנייתם רחוקה מלהיות ידידותית לסביבה.

לדברי אלון נתיב מבית הלוויות "עלי שלכת", שריפת הגופה פותרת חלק גדול מהבעיות הללו. "בתהליך האופרה (שריפת הגופה) צורכים אמנם גז, מה שמייצר טביעת רגל פחמנית, אבל זו כמות קטנה יחסית של אנרגיה, במתקן סגור שלא פולט מזהמים החוצה. בכך נפתרת בעיית תפיסת הקרקעות, זיהום מי התהום וזיהום האוויר", הוא אומר. "על זה מוסיפים תהליכים ירוקים – מציעים לאנשים פתרונות הנצחה אחרים, ללא מצבה, בלי לתפוס שטח. אנחנו מחזיקים חלקת יער באזור מבשרת, שבה ניתן לפזר או גם לטעת עץ ולשים לוחית קטנה, מקום שנעים לבקר בו. העץ מחזיר את הפחמן. האפר לא מזהם".

בעולם וגם אצלנו מציעים גם לשמור מזכרת נחמדה – תכשיט, תקליט או יהלום המכילים את אפר המנוח. באתר של בית הלוויות יש אופציה לקבורה בים ואפילו אפשרות לשגר את האפר של סבא או סבתא לחלל. "ישנה חברה בארצות הברית שאנו הנציגים שלה בישראל. הם מצרפים לטיסות המשגרות לווניים לחלל מעין קפסולה גדולה, שבתוכה מעין מבחנות ובהן אפר הנפטרים. המשפחות מוזמנות להיות נוכחות בשיגור וכן לקבל וידיאו שתיעד את המאורע". לדברי נתיב, טווח המחירים נע בין 10,000-20,000 שקלים, ומשתנה בהתאם לתוספות, כמו למשל שימור דנ"א. הבעיה היא שלמרות ששריפת גופות מאוד מקובלת במדינות רבות, בישראל מדובר רק במאות ספורות של מתים.

בארה"ב, בבריטניה ובקנדה גובר הביקוש ל"קבורה ירוקה", כזו שבה מוותרים על הארונות היקרים, האיפור, החניטה ובורות הבטון, וקוברים את המתים היישר באדמה, שם הם יכולים להתכלות בצורה טבעית, בדיוק כנהוג בקבורה יהודית או מוסלמית מסורתית (מינוס בורות הבטון של החברה קדישא). באמריקה כמו באמריקה, תעשייה שלמה התפתחה סביב תכריכים אורגניים וארונות מתכלים, ואפשר למצוא שלל עיצובים של תכריכים אופנתיים תחת כותרות כמו Mort Couture. קבורות אקולוגיות כאלו מתקיימות בבתי קברות רגילים או ירוקים – כלומר בקרקעות אורגניות ייעודיות ביערות ובשמורות טבע – שבהם מסייעים נוטריינטים מהגופות הנרקבות לצמחייה לבלב. זה כמובן לא לרוונטי לישראל על מצוקת קרקעותיה.

אפשרות אחרת, חדשה יחסית, שמספקת כותרות אקזוטיות לעיתונים בעולם, היא קומפוסטיזציה, השכבת הגופות במכלי נסורת עד שהן הפכות לקומפוסט, שאיתו אפשר אחר כך לדשן עצים ופרחים. זו בעצם דרך לרז וללייעל את תהליך ההתפרקות הטבעית של הגוף. וושינגטון היתה המדינה הראשונה בארה"ב שאישרה את התהליך הזה, במאי 2019, ומאז כמה מדינות נוספות הצטרפו. לפי הערכה של "פרויקט המוות האורגני" שמקדם את השיטה, כל הליך כזה חוסך כטון מטרי של פחמן דו חמצני שמשחרר לאטמוספירה. אך הסיכוי שהפרקטיקה הזאת תגיע לישראל הוא אפסי, והרבנות בטח מתפלצת מעצם המחשבה.

בשנה האחרונה צצו בעולם עוד ועוד המצאות שונות ומשונות להפוך את המוות שלנו לאקולוגי יותר. למשל, חברה הולנדית בשם לופ שמייצרת ארונות קבורה עשויים מפטריות, המעכלים את הגופות שבתוכם ומתכלים בעצמם בתוך שבועות ספורים, או חברות כמו Coeio שכבר מוכרות חליפות קבורה עשויות פטריות ועוד אורגניזמים שמסייעים לגופה להתכלות, ועשו כותרות כשדווח שלוק פרי בכבודו ובעצמו נקבר בחליפה שכזו.

פה בישראל צצה יוזמה מעניינת ששואפת לפתור את בעיית הצפיפות ולא סותרת לכאורה את ההלכה – החזרת המנהג היהודי העתיק של ליקוט עצמות, שבמסגרתו קוברים את המת באדמה, ולאחר שנה מלקטים את עצמותיו ומטמינים אותן בארון מיוחד (גלוסקמה) שאפשר להציב במערכת קבורה משפחתית – זה תופס הרבה פחות מקום מקבר, והתהליך זול וכמעט לא מזהם כלל. המיזם נקרא "קבורת ארץ ישראל", ולדברי מי שמוביל אותו, ראש המועצה הדתית גוש עציון, הרב רפי אוסטרופ, זו חלופה זמינה, חסכונית וסביבתית – וגם "שורשית ויהודית" – שתהיה מקובלת על הציבור. "במשנה, בתלמוד, בספרות ההלכה ואף במחקר מתואר כיצד נעשה ליקוט עצמות", מסביר אוסטרופ. "ומכאן הביטוי 'נאסף אל אבותיו'. האדריכלים שרונה קרמר ויותם אורון אף פיתחו הצעה אדריכלית מורחבת הכוללת לדבריהם פיתרון מקיף – מיחידת הקבורה ועד לתוכנית אסטרטגית כוללת – הנותן מענה לצפי התמותה בגוש דן במאה השנים הקרובות.

יאיר אטיאס, סטודנט שנה ד' במחלקה לעיצוב פנים של המכון הטכנולוגי חולון, עובד גם הוא על פרויקט מעניין. אטיאס רוצה לעשות שימוש ב"קפסולה מונדי", ארון בצורת ביצה שפיתחו שני מעצבים איטלקים ואליו מוכנסת הגופה או האפר שלה. ה"קליפה" המתכלה שלו מפרקת את השיירים, ואלו מספקים חומרים מזינים לעץ שננטע מעל. אטיאס מציע ליישם את הרעיון בבית הקברות טרומפלדור בתל אביב, שייבנה מחדש בשלושה מפלסים, הכוללים חלל ל"שתילת" תרמיל הקבורה. "הרעיון הוא שבית הקברות טרומפלדור ייהפך מאזור מגודר בעיר שאף אחד לא מתקרב אליו לפארק עירוני שבו המתים הופכים לחלק מהחיים, כי בסופו של דבר הם יהיו עצים", הוא אומר.